

А. О. ХУДОЛІЙ

ОБРАЗ ВОРОГА ЯК ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СВІДОМОСТІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Худолій Анатолій Олександрович - викладач факультету політико-інформаційного менеджменту Національного університету «Острозька академія», доцент, кандидат філологічних наук

Питання зовнішньої політики США досліджувала значна кількість науковців, як вітчизняних так і зарубіжних. С.М. Конопатов вивчає зовнішню політику США з позицій воєнно-політичного процесу [5]. Е.О. Іванян акцентує увагу на історичном у аспекті зовнішньої політики США [3]. І.М. Панарін проаналізував політику США з позицій інформаційних війн та геополітики [8]. В.О. Рукавишников досліджував питання розвитку зовнішніх відносин США в світі під час холодної війни [10]. М.М. Лебедєва розглядала політику США крізь призму історичного та теоретичного підходів до вивчення зовнішньої політики США [6]. Моріс Вайс здійснив детальний аналіз післявоєнного розвитку міжнародних відносин з точки зору французьких політологів [2]. Проте питання аналізу стереотипів як зовнішню політику американських президентів залишилося поза увагою науковців.

Мета статті полягає у саробі віднайти кореляцію стереотипів мислення американських політиків і їх іміджем в сфері зовнішньої політики, зокрема у відносинах з СРСР. В умовах зростання ролі внутрішніх чинників на зовнішньополітичну діяльність державних діячів США набуває актуальності дослідження стереотипів, що відіграють важливу роль у прийнятті політичних рішень.

Актуальним і раніше не дослідженим виявляється аналіз політичних стереотипів та їхньої ролі у прийнятті рішень у сфері зовнішньої політики. У статті переслідують такі завдання:

Проаналізувати зовнішню політику американських президентів від Г. Трумена до Дж. Буша та виявити основні стереотипи;

Порівняти основні стереотипи американських президентів пов'язані з уявленнями про ворога;

Виявити і описати як стереотип ВОРОГА пов'язаний із іншими стереотипними уявленнями американських політиків.

У житті кожного суспільства важливу роль відіграють традиції, які передають з покоління в покоління. Традиції належать до базових цінностей соціуму, оскільки вони охоплюють як суспільні, так і політичні уявлення. До традицій ми відносимо фундаментальні, стійкі утворення

психіки, які здатні визначати характер нашої поведінки в тій чи іншій ситуації чи внаслідок цієї ситуації, досить часто це усвідомлено. Усвідомлення особливостей поведінки в даній ситуації потребує досить значного часу, а його може не бути в розпорядженні індивіда, оскільки виникає потреба дати відповідь або відреагувати миттєво, не задумуючись. В таких випадках індивід діє, виходячи з готовності до тих чи інших дій, рефлекторно. Оскільки індивід може згадати і оцінити характер своїх дій, проте не завжди, оскільки в деяких випадках той чи інший індивід і сам не може сказати, чому він це зробив. Під такими уявленнями, якими ми до дії ми розуміємо стереотипи, внутрішні стержніми хвилястості – готовність у даній ситуації чи в сукупості подібних ситуацій діяти тільки таким чином, а не інакше. Тобто стереотипом стає те уявлення, що здатне визначати характер наших дій без попереднього усвідомлення. Серед загальної кількості стереотипів вагоме місце належить політичним стереотипам.

Політичний стереотип – спрощене, схематизоване аксіоматичне й емоційно забарвлене уявлення про той чи інший суб'єкт політики, соціології чи політичне явище. Політичний стереотип запровадив у політичну соціологію та соціальну психологію відомий американський публіцист У. Лінкман [12] для визначення узагальнених уявлень про політичні партії, політичних діячів різних етнічних, расові, професійні групи тощо. Теорія У. Лінкмана про подальшому методизувалась і доповнювалась у напрямі визначення змісту політичних стереотипів, функцій, які вони виконують, чинників, що впливають на їх виникнення і відсковалення. Політичні стереотипи несуть у собі оцінний елемент чітко емоційне забарвлення. Оцінний елемент політичного стереотипу (настава) завжди соціально детермінований, оскільки, відбиваючи почуття особистості, її системних цінностей, стереотип завжди співвідноситься з групами цінностей. Змінити стереотип важко, оскільки вони надзвичайно стійкі, і їх часто використовують політики для забезпечення політичного успіху. На створення політичного стереотипу впливає пропаганда, що базується на

аннімі масові акт жорстокості, орієнтації на почуття, інстинкти, упередження, некритичне сприйняття тієї чи іншої інформації.

У маніпуляції свідомістю має використувувати старі політичні стереотипи (оперативні маніпуляції свідомістю) і формують нові (маніпуляції стратегічними). Створення нових політичних стереотипів потребує досить часу. Якщо умови життя змінилися, то старі стереотипи перестають виконувати адаптивну функцію, перетворюються на пільмо суспільно-політичного розвитку. Зміни старих стереотипів відбувається повільно. Спочатку акрипляються існуючі у свідомості люди потреби стереотипи, а вже потім відбувається часткова зміна поглядів на процес, подію, партію, і тільки завісім відбувається докорінна зміна старих політичних стереотипів за допомогою кового інформаційного забезпечення.

Для визначення орієнтованості політичної свідомості на ті чи інші політичні стереотипи в сучасній західній політології досить поширений підхід під назвою «ефект ореолу». Його сутність полягає в тому, що при характеристиці явища політичного життя чи суб'єкта політики основна увага акцентується на певній групі якостей, які потім слугують розпізнавальними знаками. Такі характеристики не завжди будуть суттєвими і адекватними, але стереотипізовані і політичній свідомості вони внаслідок «ефекту ореолу» завжди будуть основними при сприйнятті політичного явища, групи, партії.

Створення політичних стереотипів найактивніше ви користують ідеологи, які мають їх за словами-символами з ідеалізованим змістом. Руйнування політичного стереотипу, як в правило, відбувається під впливом пояснювального досвіду або реформаторських змін у суспільстві. При цьому стереотипи не просто руйнуються, а їм на зміну приходять інші, часто прямо протилежні попереднім [9, 340-341].

Серед стереотипів соціальної орієнтації (їх легко наповнюють ідеологічним змістом) вирізняють такі:

СВІЙ – ЧУЖИЙ;
МОЖНА – НЕМОЖНА;
ДОБРЕ – ПОГАНО [1, 15].

Слід зауважити, що за своєю природою стереотипи є стійкими утвореннями та несуть у собі оцінний зміст. Аксиологія охоплює ставище свого народу (в даному випадку американського), ставище інших матеріальних об'єктів у просторі, часі, а також і тискові властивості об'єктів тих просторів. Оскільки за оцінкою завжди настає дія, то має розуміти, наскільки потужним є вплив стереотипів, особливо політичних, на діяльність людини у суспільному житті.

Стереотип СВІЙ – ЧУЖИЙ ідеологи наповнюють змістом цієї свідомості, групи чи народу, з яким відбувається загострення стосунків. Від

впливом пропаганди ЧУЖИЙ перетворюється на ВОРОГА. Образ ВОРОГА є одним із найстаріших образів чи архетипів колективного несвідомого. У цьому випадку архетип та образ збігаються із стереотипом. З цим образом у масовій свідомості асоціюються всі біди та нещастя, розпад звичного способу життя, всього суспільства в цілому. Стереотип ВОРОГА виконує компенсаторну функцію, оскільки він об'єднує ту чи іншу свідомість, групу, народ для вирішення будь-якої проблеми [7, 37]. І образом ВОРОГА тісно пов'язаний образ ГЕРОЯ, який є елементом архаїчної свідомості та виконує функцію зняття дискомфорту стову, викликаного діями ворога. Він виражає сподівання народу на чудо, герой здійснить його та переможе ворога. ГЕРОЯ часто асоціюють і з президентом країни.

Подібні стереотипи та уявлення діють у кризових ситуаціях, протистоянні, агресивній зовнішній політиці тієї чи іншої країни. Особливо жактично стереотип ВОРОГА експлуатували та експлуатують американські політики. В стані політичного конфлікту, який є одним із видів взаємодії – протистояння, поділ країни на СВІЙ – ЧУЖИЙ стає жорсткішим. ЧУЖОГО асоціюють із суперником, ворогом.

Поняття ВОРОГА має глибокі корені. На початковому етапі воно виникло як спосіб групової ідентифікації. А поступово різні образи ВОРОГІВ формували уявлення про те, що є загрозою самому існуванню групи або суспільства. В ХХ та ХХІ століттях поняття ВОРОГА широко використовують у зовнішній політиці США. ВОРОГА асоціюють із абсолютним злом, на боротьбу з яким мобілізують усі сили та засоби і яке не передбачає жодних компромісів [4, 355].

Слід зауважити, що суспільна свідомість, ментальне середовище можуть змінитися за короткий проміжок часу, навіть якщо цілеспрямовано актуалізувати проблему ВОРОГА. Проблема полягає не тільки в тому, що ідеологи нав'язують політичні стереотипи мислення. Жодна пропаганда не є дійовою, якщо вона не спирається на певні очікувані та запити масової свідомості, не є адекватною вже існуючим уявленням, стереотипам, настановам. Іншими словами, люди чують те, що хочуть почути.

Період холодної війни сформував стійкий стереотип ВОРОГА. ВОРОГА в образі комунізму, Представником якого був СРСР, потім Китай, Куби тощо. Здійснивши аналіз промов І. Трумена, вдалося виявити наступні поняття, що відображають стереотип ВОРОГА (Таблиця 1). Таким ВОРОГОМ на той час був СРСР. Комуністична агресія займає провідне місце у світосприйнятті президента Трумена. На другому місці стоїть війна. Під війною розуміють конфронтацію з Радянським Союзом. У березні 1946 року Трумен запросив Уінстона Черчілля висунути з промовою у гуманітарному коледжі в штаті Міссурі, Черчіллью невідомий відносини між

Великобританією та США і, вибравши момент, висловив свою думку такою фразою: «Від Цієїна в Балтиці до Трієсті в Адриатиці залізні завіси опустилися на континент» [11, 272]. Фултонська промова Черчилля, на думку аналітиків, започаткувала холодну війну [4, 273].

Наступним поняттям, пов'язаним із ВОРОГОМ, є захист. Війна з комунізмом виявилася відносно у таких загрозах: комуністичній небезпеці, комуністичній війні. Для протистояння з ВОРОГОМ американський політик значну увагу приділяв військовій міцності, збройним силам країни. Ворог на думку США, є агресивним, тому Трумен неодноразово згадує імперіалістичну політику СРСР та інших комуністичних країн. Комуністична ідеологія асоціюється з тиранією.

Таблиця 1. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Г. Трумена з 1946 по 1952 роки:

Війна	55
Військова міць США	51
Імперіалізм комунізму	14
Комуністична агресія	74
Комуністична війна	31
Комуністична небезпека	33
Тиранія	16

Подібна картина сити в термінах ДРУГ-ВОРОГ знаходить свій відбиток і в промовах Д. Ейзенхауера (Таблиця 2). ВОРОГ в образі СРСР є загрозою для США. Проте, страх перед загрозою з боку СРСР зменшився, ми нарахували лише 12 виразів, пов'язаних з радянською загрозою. Ейзенхауер сприймає ворога як агресора оскільки кілька раз згадує імперіалістичну політику комуністичних країн. Президент Ейзенхауер віддає перевагу військовій силі США, оскільки президент згадує воєнну міць США 83 рази.

Таблиця 2. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Д. Ейзенхауера з 1953 по 1961 рік:

Агресія	12
Воєнна міць США	83
Війна	24
Загроза	18
Імперіалізм комунізму	10
Оборона	29
Радянська загроза	12

Гостріше сприймається ситуація пов'язана зі стереотипом ВОРОГА від час правління президента Дж. Ф. Кеннеді (Таблиця 3). Незважаючи на те, що слово ВОРОГ відсутнє у виокремлених поняттях, американський політик інтерпретує його в інших термінах, таких як: комуністична Куба, комуністична тиранія, комуністична агресія, радянська агресія, радянська ядерна загроза. Президент Кеннеді у протистоянні з СРСР

ставку зробив на воєнну міць США.

Таблиця 3. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Дж. Кеннеді з 1961 по 1963 рік:

Війна	50
Воєнна міць США	79
Комуністична агресія	13
Комуністична Куба	22
Комуністична тиранія	19
Небезпека ком-му	12
Рад. агресія	23
Радянська ядерна загроза	40

Л. Джонсон уперше офіційно визнав існування ворога і згадав його 19 разів у своїй промові (див. Таблицю 4). Під ВОРОГОМ американський президент розуміє комунізм, комуністичні країни, прокомуністичний В'єтнам. ВОРОГ трансформується в його уявленні в комуністичну небезпеку, він агресивний, тому він згадує комуністичну агресію. Комунізм як ВОРОГ є загрозою для всього світу. Л. Джонсон успадкував від Дж. Ф. Кеннеді в'єтнамську війну, яку він не тільки не зупинив, але й продовжив. ВОРОГ згрожує безпеці США у В'єтнамі, який привернув увагу президента 98 разів. ВОРОГ є агресивним, проте Л. Джонсон у протистоянні комунізму покладається на ВОЄННУ МІЦЬ США.

Таблиця 4. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Л. Джонсона з 1964 по 1969 рік:

Агресія	62
Війна	44
Війна у В'єтнамі	10
Воєнна міць США	43
В'єтнам	98
Ворог	19
Загроза світу	18
Комуністична небезпека	21
Комуністична агресія	11

Р. Ніксон також згадує ВОРОГА у своїх промовах (13 разів) (Таблиця 5). ВОРОГ є загрозою для США, він розвиває ВІЙНУ, в яку втягує Сполучені Штати. Подол боротьби, як і за часів Л. Джонсона, є В'єтнам. Але президент Джонсон більше покладається на збройні сили США їхню воєнну міць.

Таблиця 5. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Р. Ніксона з 1969 по 1974 рік:

Військова міць США	54
В'єтнам	79
Війна	82
Ворог	13
Загроза	28

Частині згадує ВОРОГА Дж. Форд, який, як і попередні американські президенти, пов'язує ворожідлі з В'єтнамом (Таблиця 6). ВОРОГ, уособленням якого є комунізм, зокрема СРСР та Китай, розширив географію комунізму повиростає в Камбоджу, де правління Червоної кхмерів призвело до загибелі мільйонів людей. Тому президент Форд приділяє увагу Камбоджі. Як і решта президентів, Дж. Форд покладається на ВОСНІУ МІЦЬ країни в оборонні сили.

Таблиця 6. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Дж. Форда з 1974 по 1977 рік:

Восня мідь США	55
Війна	29
В'єтнам	74
Ворог	16
Загроза	20
Камбоджа	17

Поняття ВОРОГА згадує з уст і президента Картера (Таблиця 7). ВОРОГ, уособленням якого є СРСР, Куба посилює загрозу США. Стурбованість президента Картера вербалізовано в таких концептах: РАДЯНСЬКА АГРЕСІЯ, РАДЯНСЬКІ ВІЙСЬКА, РАДЯНСЬКІ РАКЕТИ на Кубі, СРСР, який є ВОРОГОМ США; розпочав війну в Афганістані, яка, до речі, була спровокована ЦРУ.

Таблиця 7. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Дж. Картера з 1977 по 1981 роки:

Агресія	10
Афганістан	20
Війна	43
Восня мідь США	111
Ворог	10
Загроза	38
Радянська агресія	37
Радянські війська	14
Радянські ракети на Кубі	23

У промовах Р. Рейгана поняття ВОРОГА відсутні, проте він вбачає загрозу для США в комуністичних країнах. Комуністичні країни, в першу чергу СРСР, країна Варшавського Договору, він називав РЕЖИМІА МІ (Таблиця 8). Значну увагу Рейган приділяв ВІЙНІ з ВОРОГОМ, полем бою з яким стали як Афганістан, такі Нікарагуа. Комунізм, як ворожа ідеологія, є ЗАГРОЗОЮ для США та інших західних країн. Польща, в якій починаються виступи профспілок, які очолює Солідарність, також привертає його увагу. Підприємча традиція американських політиків очевидна і в ситуації з Рейганом, який теж покладається на силу як важкий та інструмент протистояння комунізму.

Таблиця 8. Поняття, пов'язані зі стереотипом

ВОРОГА, виявлені в промовах Р. Рейгана з 1981 по 1989:

Афганістан	11
Війна	42
Восня мідь США	43
Диктатура	11
Загроза	13
Комуністичний режим	17
Нікарагуа	15
Польща	10

У 1989 році було зруйновано Берлінську стіну, що означало кінець холодної війни. На зміну комунізму, після розпаду СРСР, прийшли нові загрози для США. Дж. Г. В. Буш зустрівся з новими викликами, і одне із випробувань почалося з іракського захоплення Кувейту. З 1990 по 1991 починається війна у Перській затоці, коли Ірак окупував Кувейт. Американські збройні сили стримують Саддама Хусейна від повної окупації країни. Війна з диктатором Хусейном став одним із ключових питань зовнішньої політики президента Буша. США застосували силу при повній підтримці ООН і навіть Росії. Незважаючи на закінчення холодної війни, Буш часто повертається до періоду протистояння з СРСР, це свідчить про силу сформованих стереотипів. Президент Буш, як і решта президентів, покладається на восня мідь США (Таблиця 9).

Таблиця 9. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Дж. Г. В. Буша (ст.) з 1989 по 1993 роки:

Агресія	21
Війна	29
Восня мідь США	78
Диктатура	12
Загроза	12
Застосування сили	17
Саддам Хусейн	21
Холодна війна	11

Білл Клінтон визнає інші загрози безпеці США, серед яких ключове місце належить терористам. Знову американський президент повертається до періоду протистояння з СРСР і віднос комунізм. Концепт ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ 16 разів повторюється в промовах президента Клінтона (Таблиця 10). Нові загрози виникають перед США. Війни, в які втягнуті США тривають. Проте, як і раніше, сила американської армії є основою політики США. Президент Клінтон 23 рази згадав ВОСНІУ МІЦЬ США. ВОРОГ знову загрожує Сполученим Штатам, хоча всі восні конфлікти, в які втрутилися чи започаткували США, проходили за межами країни.

Таблиця 10. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Б. Клінтона за

період з 1993 по 2000 рік:

Війня	18
Восня мідь США	73
Ворог	9
Загроза	24
Терористи	24
Холодна війня	16

Поняття ВОРОГА набуває глобального змісту для Дж. В. Буша. У промовах президента концепт ВОРОГА трапився 42 рази. ВОРОГ веде війну проти США, і тим ВОРОГОМ є тероризм. Війня з тероризмом набуває вселенського, планетарного масштабу, від Іраку, до диктатор Саддам Хусейн загрожує світу бактеріологічному та ядерному зброєю, до радикального ісламу в Афганістані, північній Кореї та решті терористичних режимів. Слово ТЕРОРИСТИ прозвучало 179 разів у промовах Дж. В. Буша. Вихід із даної ситуації полягає у застосуванні сили, тобто президент Буш переконаний, що США слід застосовувати силу для вирішення більшості зовнішньополітичних проблем, не дарма він згадав поняття ВОЄННОЇ СИЛЫ США 89 разів (Таблиця 11).

Таблиця 11. Поняття, пов'язані зі стереотипом ВОРОГА, виявлені в промовах Дж. В. Буша з 2001 по 2008 рік:

Війня	18
Війня з тероризмом	60
Ворог	42
Диктатор С. Хусейн	19
Загроза	66
Восня мідь США	89
Радикальний іслам	11
Тиранія	17
Терор. режими	12

Терористи	179
-----------	-----

Ми вважаємо, що промови американських президентів є відвертою пропагандою та відображають усталені стереотипи у свідомості як американських політиків, так і пересічних американців. Історія воєн показує, що сучасні війни ведуться на 3 фронтах: воєнному, економічному та пропаганди. Успішність пропаганди, зокрема промов зазначених вище американських президентів, залежить від загальнонародного настрою, встановлення очікування вербалізованих ідеологем. Американські президенти переслідували дві мети: збудити ненависть до ворога та деморалізувати його. Американським президентам вдалося досягти своєї мети, оскільки протягом кожного періоду того чи іншого президента, адміністрація, пропагандисти знаходили ВОРОГА, образ якого з часом видозмінювався, від комуністичного СРСР періоду холодної війни до ісламських фундаменталістів, Усами бін Ладена, сербів тощо.

Вважаємо, що стереотип ВОРОГА у свідомості американських політиків незникне в найближчі роки, а зазнає зміни, як було не раз в історії зовнішньої політики США.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інших стереотипів, таких як ДЕМОКРАТІЯ, СОЮЗНИКИ у свідомості американських політиків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондирева С. К. ТРАДИЦІЯ: стабільність та змінюваність в життєвій обставині / С. К. Бондирева, Л. В. Колесов. - [2-е вид., стер.] - М.: Издво Московского государственного социального университета; Воронеж: Издво ГПО «МОДЭК», 2007. - 280 с.
2. Вассе Морис. Международные отношения после 1945 года / Морис Вассе; пер. с фр. С.Ф. Кошкинцев. - М.: ОАД «Издательский дом «Гарда»», 2005. - 336 с.
3. Иванкин Э. А. История США: пособие для вузов / Иванкин Э. А. - М.: Дрофа, 2006. - 571 с.
4. Козырев Г. И. Политическая конфликтология: учебное пособие / Козырев Г. И. - М.: ИД «ОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. - 432 с.
5. Комолов С. И. Военно-политическая ситуация в современном мире: истоки, состояние, перспективы / Комолов С. И. - М.: КомКнига, 2005. - 240 с.
6. Лебедева М. М. Мирова політика (учебник для вузов) / Лебедева М. М. - М.: Аспект-Пресс, 2004. - 365 с.
7. Лисовский С. Ф. Политическая элита / Лисовский С. Ф. - М.: ИВЦ «Маркетинг», 2000. - 253 с.
8. Паламар Н. Н. Информационная война и геополитика / Паламар Н. Н. - М.: Издво «Политгиз», 2007. - 560 с.
9. Полти: сина і адлянословачий словик виї (за редакцією Ю. С. Шевчука, В. Д. Бабика) - Київ: Валеро Бібллія, 1997. - 490 с.
10. Рукьяншиков В. О. Холодная война, холодный мир. Общественное мнение в США и Европе в СССР / Россия, движение в политике и бытность Запада / Рукьяншиков В. О. - М.: Академический Проект, 2003. - 864 с.
11. Betts: William J. America: the last best hope. - Vol. 2: From a World at War to the Triumph of Freedom 1914-1989. Belmont William J. - Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007. - 592 p.
12. Lippman W. Public opinion / Lippman W. - New York: Harcourt Brace, 1922. - 422 p.